

den zijn die in een later tijdperk als 'ethisch' gekenschetst zouden worden toont D.H.A. Kolff aan in een tamelijk uitvoerige levensschets van G.K. van Hogendorp, een kleinzoon van de man van 1813. E.B. Locher-Scholten plaatst in een doorgaans goed doordacht artikel de instelling van de regentschapsraden in het kader van de associatie-gedachte. Jammer alleen dat de schrijfster al te kritiekloos de veelgehoorde stelling onderschrijft, dat de semi-democratische instellingen als regentschapsraden en volksraad 'did not serve the population'. Een genuanceerder oordeel was hier op zijn plaats geweest.

Puur politieke geschiedenis vindt men hier van de hand van C. Fasseur, die de achtergrond schetst van de 7-december rede van koningin Wilhelmina. Zijn mededelingen over de debatten in de ministerraad en over de geïsoleerde positie van Soejono daarin zijn interessant. Zijn slotbeschouwing ook, waarin hij in dit debat van 1942 de voornaamste elementen herkent, die Nederland's houding na 1945 hebben bepaald. Jur van Goor, tenslotte, houdt een pleidooi voor biografieën van gouverneurs-generaal. Van der Wijck, bijvoorbeeld, zoals de schrijver niet zonder kracht van overtuiging suggereert. Het laatste woord in de bundel is, passend aan een Indonesisch economisch historicus, Thee Kian Wie, die de stand van zaken met betrekking tot de uitoefening van zijn vak in zijn vaderland weergeeft. Passend is ook dat hij de nadruk legt op de relevantie daarvan voor de hedendaagse problematiek. Daarin is hij eenes geestes met de man, aan wie deze bundel is opgedragen en aan wie de Leidse universiteit in 1980 op goede gronden het eredoctoraat toekende.

P.J. Drooglever

N.B. Goudswaard, *Vijf en zestig jaren nijverheidsonderwijs* (Assen: Van Gorcum, 1981, 392 blz., f49,50, ISBN 90 232 1818 3).

De overgang in de eerste helft van de negentiende eeuw van Nederland, een land met een overwegend agrarisch-economische structuur waarin de nijverheid hoofdzakelijk ambachtelijk was georiënteerd, tot een land waarin de beginnende industrialisatie zich ging doorzetten, vertoonde onder meer onderwijskundige aspecten. In dit boek worden deze voor een bepaald onderdeel behandeld, maar de titel laat iets anders verwachten. En wel een beschrijving van de ontwikkeling van dat gedeelte van ons huidig onderwijs-stelsel, dat in 1921 bij de wet op het nijverheidsonderwijs werd geregeld. Slechts in de laatste pagina's wordt hierop in het kort ingegaan. Het zwaartepunt van de studie ligt daarentegen bij de verschijningsvormen van beroepsgericht onderwijs, ontstaan in Nederland voor en in de periode van 1798 tot 1863. Onder het anachronistisch gebruikte begrip nijverheidsonderwijs verstaat Goudswaard beroepsgericht onderwijs, maar dan in beperkte zin: namelijk het onderwijs dat beoogt leerlingen na de lagere-schoolleeftijd op een regelde wijze de kennis en kunde bij te brengen, welke dienstig zijn aan hun reeds plaatsvindende of latere beroepsuitoefening en wel met name in de nijverheid, betrekking hebbend op ambachtelijke of industriële produktie. Een term als bijvoorbeeld technisch beroepsgericht onderwijs in de titel zou de verwachtingen minder geweld hebben aangedaan. Als begin van de behandelde periode is 1798 gekozen: het jaar waarin de gilden, die eertijds ambachtelijk onderwijs verzorgden ten behoeve van jeugdige handwerkers, werden opgeheven. Eindpunt van het onderzoek ligt bij het jaar 1863: toen werd de wet op het middelbaar onderwijs van kracht, waarin onder andere onderwijs voor onderstaande handwerkers werd geregeld.

Als aanleiding tot zijn studie noemt schrijver de wens meer inzicht te krijgen in de opzet en in de onderwijsinhoud van het huidig voortgezet onderwijs, met hun oorsprong in vergelijkbare onderwijsvormen tijdens de onderzochte periode. Daarom werd nagegaan wat

er toen aan het als nijverheidsonderwijs omschreven deel van onderwijs was, wie er gebruik van maakten, wie het bevorderden en welke motieven aan het onderhouden van dat onderwijs ten grondslag lagen. Aan welke doelstelling deze wens om meer inzicht is ontsproten blijft aanvankelijk onduidelijk. Maar al lezend blijkt waarom het in wezen gaat. Vanuit een onbehagen over het uitblijven van een fundamentele hervorming van het voortgezet onderwijs wordt op basis en als sluitstuk van deze historische studie gepleit voor een nieuwe wettelijke regeling ten aanzien van 'algemeen' onderwijs. Deze probleemstelling wordt pas duidelijk in de laatste pagina's van het boek en expliciet in de laatste alinea's van de samenvatting. Het gehele boek zou aan helderheid en overredingskracht hebben gewonnen, indien de problemen, tot oplossing waarvan de historische wortels worden nagegaan, uitdrukkelijk en duidelijk in het begin waren geformuleerd.

Na een beschrijving van de wijze, waarop de ambachtsgilden voor 1798 de opleiding van toekomstige vakbroeders verzorgden en van de pogingen om nadien tot herlegalisering van dat stelsel te komen, behandelt schrijver enkele pogingen om voor 'gewone' werklieden de opleiding te verzorgen. Vooral de verschillende plaatselijke of provinciale 'maatschappijen' en genootschappen namen hierbij vaak het initiatief. Goudswaard spreekt in dit verband van het leerlingstelsel der gilden: een ander voorbeeld van anachronisme, daar leerlingstelsel een begrip is dat eerst bij de wet op het nijverheidsonderwijs werd geformaliseerd.

In de navolgende beschrijvende hoofdstukken is een structuur aangebracht ten eerste door een vaak zeer gedetailleerde bespreking van de vele rapporten van opvolgende commissies of particulieren, die gedurende de jaren 1809 tot 1848 nieuwe vormen van middelbaar onderwijs ontwierpen of erover discussieerden. Een andere structuur wordt gegeven aan de hand van een aantal Koninklijke Besluiten, die eerst leidden tot de oprichting van tekenscholen of -academies (KB van 1827 en 1829) en vervolgens industrieel onderwijs aan de universiteiten van Leiden, Groningen en Utrecht in het leven riepen (KB van 1825). Het historisch overzicht wordt afgesloten met een opsomming van verschillende vormen van dagnijverheidsonderwijs, waarbij ook de geschiedenis van de Koninklijke Academie te Delft (1842-1863) wordt meegenomen. Een laatste hoofdstuk behandelt dan de plaats van het nijverheidsonderwijs in de wet op het middelbaar onderwijs van 1863, waarna zich in Nederland geleidelijk een driedelig stelsel aftekende, dat aansloot op het lager onderwijs. Daartoe behoorden het 'algemeen' onderwijs op gymnasia, op burgerdagscholen, hogere burgerscholen en enkele andere vormen en tenslotte beroepsgericht onderwijs op ambachtsscholen, die ook in een gedeelte van hun programma's 'algemeen' onderwijs hadden opgenomen. Een dergelijke ontwikkeling betreurt Goudswaard en volgens hem had de burgerdagschool, gesteld dat de regeling der MO-wet wel benut was, een haar toegedachte rol kunnen spelen. Het beheer had in handen kunnen blijven of komen - geheel in Thorbecke's lijn - van particulieren, die door subsidiëring van rijkswege juist zouden hebben ontvangen wat zij tekort kwamen om hun ambachtsscholen een vormingsinhoud, gericht op 'algemeen' onderwijs, te geven.

In het voorgaande is aan één gedeelte van het boek nog geen aandacht besteed, namelijk dat waarin de relatie tussen nijverheid en opleiding (hoofdstuk 3) aan de orde wordt gesteld. Hierin komt de economische situatie tijdens de besproken periode aan de orde met een bespreking van de noodzaak, en het aanvankelijk ontbreken daarvan, van onderwijs voor arbeiders. Maar waarschijnlijk was, gezien de prille staat waarin de industrialisatie in Nederland toentertijd verkeerde, de vraag om dergelijk onderwijs nog te zwak. Eerst enkele hoofdstukken verder wordt een aantal vormen van bedrijfsscholing genoemd, scholingsmogelijkheden, die tijdelijk of continu voorzagen in de behoefte aan geoefend perso-

neel. Naast de fabriek van Paul van Vlissingen te Amsterdam, een lettergieterij in Groningen, de Rijksmarinewerf te Vlissingen en de fabrieken van Regout in Maastricht worden ook de weefscholen in Twente in die rij opgenomen. Het lijkt mij sterk de vraag of deze, in het kader van het totale onderwerp van het onderzoek, als voorbeeld kunnen worden opgevoerd. Op z'n best was dit een vorm van wat tegenwoordig versnelde scholing wordt genoemd: om de overgang van de oude 'smijtspoel' naar de modernere snelspoel of 'flying shuttle' snel mogelijk te maken werden jonge wevers gedurende enkele weken in deze weefscholen getraind. In het bijzonder bij dit onderwerp, maar ook ten aanzien van enkele andere punten - bijvoorbeeld waar algemeen sociaal-economische of politieke achtergronden worden besproken - wreekt zich dat schrijver te weinig bij de moderne historiografie te rade is gegaan. In ieder geval had hier het fantasierijke geschrift van de populariserende veelschrijver J.B. Christemeyer over 'Willem de Clercq en Thomas Ainsworth in 1832 te Hengel' (Amsterdam, 1845) niet in de literatuurlijst mogen voorkomen.

Dit neemt echter niet weg dat eenieder, die wil beschikken over materiaal inzake de ontwikkeling van beroepsopleidingen voor ambacht en nijverheid in de betrokken periode, daarover bij Goudswaard veel van zijn gading kan vinden. Aan de studie ligt uitgebreid archiefonderzoek en raadpleging van minder toegankelijke gedrukte bronnen ten grondslag en de resultaten hiervan zijn overzichtelijk gepresenteerd. Tenslotte: het is een lofwaardig streven voor hedendaagse politieke doelstellingen mede een historisch gefundeerde argumentatie te hanteren.

A.L. van Schelven

Hans [J.A.] Bornewasser, *Katholieke Hogeschool Tilburg, I, 1927-1954, Economie, ethiek, maatschappij* (Baarn: Ambo, 1978, 326 blz., f29,50, ISBN 90 263 0454 4); *Idem, De Katholieke Hogeschool van Tilburg 1927-1977. Vervlogen eigenheid in hedendaags perspectief* (Tilburg: KHT, 1978, 24 blz.); *Idem, Worstelen met het verleden. Rede uitgesproken bij de opening van het academisch jaar 1979-1980 van de Katholieke Hogeschool Tilburg* (Tilburg: KHT, 1979, 21 blz.).

Met het schrijven van de geschiedenis van een universiteit of hogeschool moet men tijdig beginnen; tot dit advies geven ervaring met de gecompliceerdheid van de materie en de situatie van de bronnen aanleiding. Het betreft immers instellingen die in meer dan één opzicht heterogeen zijn samengesteld en dan nog met institutioneel ingebouwde interne tegenstellingen. De mensen die er optreden, zijn veelal individualistische individuen met elk zijn eigen achtergrond, visie, streven en beperkingen. De voorhanden archivalische documentatie is overvloedig maar eenzijdig; wel kan ze uit particuliere verzamelingen en door middel van herinneringen en gerichte ondervraging worden aangevuld, maar de verworven toevoegingen zijn onvermijdelijk nogal toevallig van aard. En vooral: wat de latere geschiedschrijver anders dan in oppervlakkige zin ontgaat en wat ook voor de contemporaine historicus moeilijk achterhaalbaar is, is één van de essentialia van het universitaire bedrijf: aard en waarde van de onderlinge contacten waarin het onderwijs bestaat. Beoordeling van de universitaire wetenschapsbeoefening lijdt minder schade door een ruimere distantie in de tijd, maar ze valt moeilijker tot stand te brengen naarmate de geschiedschrijver de betrokken wetenschapsgebieden en de daar plaatsvindende ontwikkelingen met hun modieuze aspecten minder kent en kan leren kennen.

Halve-eeuweesten blijken passende gelegenheden te zijn voor het doen verschijnen van een eerste veelomvattende historiografie van de instelling. Dat geldt in ons land voor de Technische Hogeschool te Delft, voor de Rotterdamse Nederlandse Economische Hoge-